

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.5.2.26>

SEMANTYCZNO-ETYMOLOGICZNA ISTOTA POJĘCIA „ZAKAZ”

Antonina Tokarska

*doktor nauk prawnych, profesor,
profesor Katedry Teorii i Filozofii Prawa,
Prawa Konstytucyjnego i Międzynarodowego
Instytutu Prawa, Psychologii i Edukacji Innowacyjnej
Narodowego Uniwersytetu „Politechnika Lwowska” (Lwów, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0002-0789-265X
e-mail: ninatokarsky@gmail.com*

Rostyslav Kelman

*aspirant Katedry Teorii i Filozofii Prawa,
Prawa Konstytucyjnego i Międzynarodowego
Instytutu Prawa, Psychologii i Edukacji Innowacyjnej
Narodowego Uniwersytetu „Politechnika Lwowska” (Lwów, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0001-7704-2055
e-mail: rtrtrt777r@gmail.com*

Adnotacja. Artykuł poświęcono kluczowemu wielowymiarowemu pojęciu „zakaz” w kontekście regulacji prawnych, uwzględniając tendencje współczesnego ruchu temporalno-przestrzennego i rozwoju zjawisk prawnych w celu projektowania i modelowania współczesnej reformy rzeczywistości.

Potrzeba udoskonalenia idei naukowych dla praktyki egzekwowania prawa dotyczy zakazu jako jednej z metod regulacji prawnych, a także różnicowania granic zakazów regulujących stosunki w innych gałęziach prawa (mieszkaniowe, celne, rolne, przedsiębiorcze, rodzinne, prawo pracy itp.).

Słowa kluczowe: zakaz, zakaz państwowy, tabu, zakaz konwencyjny i konwersacyjny, zakaz powszechny, lokalny i indywidualny.

SEMANTIC AND ETHYMOLOGICAL ESSENCE THE CONCEPT OF “PROHIBITION”

Antonina Tokarska

*Doctor of Law, Professor,
Professor at the Department of Theory and Philosophy of Law,
Constitutional and International Law
Institute of Law, Psychology and Innovative Education
Lviv Polytechnic National University (Lviv, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0002-0789-265X
e-mail: ninatokarsky@gmail.com*

Rostyslav Kelman

*Postgraduate Student at the Department of Theory and Philosophy of Law,
Constitutional and International Law
Institute of Law, Psychology and Innovative Education
Lviv Polytechnic National University (Lviv, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0001-7704-2055
e-mail: rtrtrt777r@gmail.com*

Abstract. The article is devoted to the key multidimensional concept of “prohibition” in the context of legal regulation given the trends of modern temporal-spatial movement and the development of legal phenomena in order to design and model the modern reformed reality.

The need to improve scientific ideas for law enforcement practice concerns prohibition as one of the methods of legal regulation, as well as differentiation of prohibitions that regulate relations in other areas of law (housing, customs, agricultural, business, family, labor, etc.).

Key words: prohibition, state prohibition, taboo, conventional and conversational, universal, local and individual prohibitions.

СЕМАНТИКО-ЕТИМОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ЗАБОРОНА»

Антоніна Токарська

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та філософії права,
конституційного та міжнародного права*

Інституту права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка» (Львів, Україна)

ORCID ID: 0000-0002-0789-265X

e-mail: ninatokarsky@gmail.com

Ростислав Кельман

*аспірант кафедри теорії та філософії права,
конституційного та міжнародного права*

Інституту права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка» (Львів, Україна)

ORCID ID: 0000-0001-7704-2055

e-mail: rtrtrt777r@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена ключовому багатомірному поняттю «заборона» в контексті правового регулювання з огляду на тенденції сучасного темпорально-просторового руху й розвитку правових явищ з метою проектування та моделювання сучасної реформованої реальності.

Потреба вдосконалення наукових ідей для правозастосовної практики стосується заборони як одного з методів правового регулювання, а також диференціювання меж заборон, які регламентують відносини в інших галузях права (житлове, митне, сільськогосподарське, підприємницьке, сімейне, трудове тощо).

Ключові слова: заборона, державна заборона, табу, конвенційні й конверсаційні, універсальні, локальні й індивідуальні заборони.

Вступ. Для комплексного розуміння заборони та її ролі в правовому регулюванні постулат семантики поняття своїм етимологічним корінням сягає в історичне минуле. Подібне маркування виправдане, оскільки саме в такий спосіб можна простежити наявні змістові прогалини в оцінках і підходах використання зазначеної категорії правотворення на сучасному етапі.

Наша спроба встановити в описі процес фіксування узусу зазначеної лексеми в її первісній семантиці не принесла успіху, тим більше за всіма доступними джерелами уніфікованого варіанта використовуваної категорії в сучасній правознавчій теорії, хоча водночас не можна стверджувати й про повну відсутність уваги до поняття «заборона».

До процесів наукового пізнання долучалися Ю. Баунін, О. Бучма, В. Грищук, Ю. Єловська, В. Карасик, М. Тофтул та ін. Певна самостійність порушення теми спостерігається в контексті правового регулювання серед понять «правова заборона», «дозволяння», «зобов'язування (веління)», «заборона», «юридична заборона».

Основна частина. Масштаби заборон поширюються в сучасному суспільстві в усіх нових сферах життєдіяльності. Результати такого поширення не завжди досягають поставленої правової мети, а, радше, навпаки, тому критичний погляд на заборони актуалізується з метою з'ясування не тільки «сутності заборонних рішень не лише емоційних, цьогочасних, піарних, а і їх об'єктивних і довгострокових наслідків. Від заборони очікуються стимули результативності, позитивні наслідки».

Мета статті – аналіз семантико-етимологічної сутності поняття «заборона» в правовому дискурсі.

Намагання встановити єдино вивірену дефініцію категорій «заборона» увінчалось для наукових пошуків нашим розчаруванням. Не сформована й досі різноспрямованість характеристик. Їх неуніфікованість хоча й ґрунтується на концепті «недозволеності», «табування», усе-таки у відповідності ті сфери й галузі, у яких у правовому відношенні й досі існують недогляди щодо уніфікованості та диференційованості кримінальної, адміністративної, цивільної чи міжнародно-правової заборон на етапі унормування трудових відносин.

Наприклад, із духовної сфери термін «брехня» чи «крадіжка» набуває розширеної семантизації заборони, скажімо, у кримінальному праві чи, навпаки, у воєнній сфері, у якій значна кількість заборон (наприклад, сучасний колабораціоналізм тощо) не набуває належного правового втілення в законодавчих актах.

Наявні висновки стосуються тематичних і дискурсивних видів заборон, які в способах забороненої діяльності підлягають правовому регулюванню (конвенційні, конверсаційні); у зв'язку зі строгим регламентуванням додержання заборон у суспільному житті (жорсткі й м'які), а також за ступенем поширення (універсальні, локальні й індивідуальні).

Отже, регламентація заборон усіх рівнів і реалізація заборон у різних типах дискурсів актуальна у зв'язку з потребою уніфікації більше 10 тисяч наявних законодавчих актів.

Великий тлумачний словник сучасної української мови так трактує поняття «заборона» – це «наказ не робити чого-небудь» (Бучма, 2000: 376). Таке стисле визначення синонімізується з категорією «табу» – заборона певних слів, дій тощо, порушення якої, за упередженими уявленнями людей, неминуче спричиняє тяжкі покарання (ідеться про розуміння заборони в первісних племенах і релігійних народів) (Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2009: 1426). Згадане значення трактується як «взагалі яка-небудь заборона», однак зауважено: «у переносному значенні». Уважаємо, що поняття заборони формувалося ще в первісному суспільстві на ґрунті значення «табу», тому осмислювати її семантику варто починати з етимології табу.

«Табу (від полінезійського слова *tapu* або *tabu*, що означало заборона) – це негативні приписи (категоричні заборони) на різні дії людей, порушення яких має спричинити відповідні санкції». Виникнення їх пов'язане з регламентуванням і регулюванням життя індивідів і груп (родини, роду, племен тощо). Поява табу сформована на соціальній, магичній і релігійній основі в період існування первісного суспільства.

Табу поширювалися на:

- слова (заборона вимовляти імена людей, небіжчиків, духів, богів, назви тварин тощо);
- людей (жінок, воїнів, правителів тощо);
- тіло людини й частини тіла;
- спілкування, сексуальні і шлюбні відносини, різноманітні форми й види поведінки, дії повсякденного життя (відкриття обличчя, вихід із житла тощо);
- їжу й питво;
- тварин, рослини, різні предмети й символи предметів (землю, зброю, амулети тощо), відвідування тих чи інших місць і багато інших.

Дослідники розрізняють комунікативні табу як мовно-тематичні та контактні заборони в спілкуванні.

Це комунікативні традиції уникати певних мовних виразів або зачіпати певні теми спілкування в певних комунікативних ситуаціях (URL: <https://studfile.net>). Щодо мовних заборон, то це заборона на вживання в мовному спілкуванні носіїв певної культури окремих слів і словосполучень (наприклад, заборона на вживання нецензурних слів).

Тематичні табу стосуються повної заборони «для окремих осіб у конкретних ситуаціях спілкування, розмов на певну тематику».

Існують контактні табу як заборона на будь-які форми міжособистісного спілкування (URL: <https://studfile.net, review>).

За недодержання табу, згідно з традиційними підходами, вчинялася кара надприродних сил (забобони) у формі хвороб або смерті. Так пояснювали причини ті, хто виконував роль соціальних контролерів і соціального керування.

З часом у процесі розвитку суспільних уявлень і відносин склалося розуміння цінностей і норм поведінки, трактування гріха, моралі, релігії і права (Туляков, 2008: 257–261).

Наявні чотири основні концепції появи семантики й функціонування табу серед багатьох інших, які не мають особливого впливу на формування наукового бачення цієї категорії. Перша – пов'язана з ім'ям Джеймса Джорджа Фрейзера – представника англійської школи соціальної антропології, релігієзнавця, етнологіста та історика, учення якого тепер не є визнаним. Як автор 12-томної монументальної праці «Золота гілка», науковець систематизував матеріал про табу в концепції, яка одержала назву «магічна», що розглядає «заборони як негативну форму практичної магії, яка відрізняється від чаклунства як позитивної форми магії».

Друга концепція з назвою «релігієзнавча» трактує табу як священні закони й заборони, пов'язані з віруваннями в надприродні сили. Її основоположник теж англійський антрополог, він же – засновник культурної антропології, Едвард Барнетт Тайлор.

Третя концепція – психологічна, пояснює табу «як враження амбівалентних станів і стосунків», як форму первісної моралі й одного з «пускових механізмів цивілізації». Свої погляди на цей тип табу виклав психолог, невролог і засновник психоаналізу за походженням австрійської і єврейської належності Зигмунд Фрейд.

Четверта концепція, іменована як антропологічна, є за своїм змістом сформованою професором, польсько-англійським антропологом, етнографом, соціологом та основоположником функціональної школи в антропології й соціології, доктором філософії Броніславом Маліновським. Суть ідеї табу як заборони, на думку вченого, полягає у формі соціального контролю та його різних версіях і комбінаціях.

На думку Ю. Єловської, табу – це заборона конвенціонального характеру, накладена (у т. ч. – А. Т.) на мовленнєву діяльність особи, групи чи певної лінгвоспільноти. Додержання заборон зумовлюється, наприклад, цензурними, культурними, морально-етичними, соціально-політичними факторами (Єловська, 2014: 222).

Так, неоднаковими є ментальні табу культури різних народів, які набувають активного поширення у зв'язку з глобалізацією світових сакральних традицій, до яких суспільство починає ставитися все більш толерантно. Тобто заборона стає культурним феноменом і може набувати свого правового утвердження.

Конвенціональні заборони пов'язані з комунікацією в окремій соціальній групі («специфічні теми для обговорення, наприклад, сумарні доходи особи в Англії та США, питання здоров'я»). Такою є думка В. Карасика й Г. Слишкіна й щодо ідеологічних табу. Наприклад, заборона на цитування (Карасик, 2005: 25–26).

Ще один різновид – це конверсаційні заборони – сформовані в суспільстві індивідуальні вимоги щодо додержання заборони. Заувага стосується «внутрішньо індивідуальних, підпорядкованих стереотипним межах певної культури».

Існує практика заборон, усталена в релігійній сфері. Ідеться про заборону священнослужителям здійснювати обряд відспівування тих осіб, які закінчили життя самогубством (URL: //tnik-philology.mgu.od.ua, review). Такою ж є практика заборон на шлюб дітям, батьки яких не перебувають у шлюбі. Щоправда, тут варто зауважити на заборони, які існують у різних конфесіях.

Однак найскладнішою сферою є узус права.

В адміністративному праві заборона віднесена до прийомів, які методологічно формують правове регулювання: це приписи, зміст яких полягає в покладенні прямих юридичних обов'язків не чинити тих чи інших дій в умовах, передбачених правовою нормою.

Оскільки заборони покладені в основу регулювання суспільних відносин, то вони стосуються не лише адміністративного права, а й інших його сфер. Однак заборони методологічно правильно розглядати в єдності з приписами, заборонами та дозволами. Причому цю просту сукупність варто оцінювати у відповідній єдності – у пропорційно кількісному вимірі (URL: <https://arm.nalau.kiev.ua>, review).

Межі диференціювання адміністративного і кримінального права встановлені відповідно до спрямованості й характеру відповідних заборон.

З іншими галузями права – митним, правоохоронним, сільськогосподарським, підприємницьким, таке розмежування складне через відносини, які регулюються методами як адміністративного, так і названих видів права.

Про важливість самого поняття «заборона» в законодавчій і правозастосовній діяльності свідчить і дискусія відомих учених у галузі кримінального права.

Кримінально-правова політика, на думку авторитетного вченого Ю. Бауліна, у правовій державі займає особливе місце з метою протидії злочинності (Баулін, 2018: 13–16).

Чи є заборона одним із елементів системи заходів кримінально-правового характеру? Дослідники виокремлюють «негативну (ретроспективну) і позитивну (перспективну) кримінальну відповідальність, норми якої проявляються 1) в усвідомленому дотриманні кримінально-правової заборони чи виконанні свого кримінально-правового обов'язку або здійсненні ним свого суб'єктивного права. Така думка В. Грищука.

Привертає увагу те, що заборона спричиняє позитивну (перспективну) кримінальну відповідальність: вона являє собою форму приписів і їх реалізації в кримінальному законі, що виявляється в усвідомленому дотриманні суб'єктом кримінально-правової заборони чи виконання ним свого суб'єктивного права, передбаченого законом.

Припинення позитивної кримінальної відповідальності, за твердженням дослідника В. Грищука, теж передбачає застосування поняття заборони. Ідеться про фактори: 1) припинення чинності кримінального закону, який установлює певну заборону; 2) невиконання суб'єктом кримінально-правової заборони чи покладеного на нього обов'язку.

У дискусії двох учених, як бачимо, заборона є регулятором суспільних відносин, а також мірою вияву свободи суб'єктів цих відносин.

Однак, Ю. Баулін уважає, що з моменту набрання чинності кримінальним законом ніяких кримінально-правових відносин не виникає, як і не існує кримінально-правових заборон. «Заборони не вчиняти певні дії чи бездіяльність передбачені в т. зв. охоронювальних нормах регулятивного приватного й публічного права». Тобто кримінальний кодекс України «нічого не забороняє, не встановлює кримінально-правових заборон, а лише містить описання вичерпного переліку видів суспільно небезпечної поведінки, що визнаються державою як злочини (склади злочинів) (Баулін, 2018: 20–25).

Отже, така дискусійність у розумінні трактування заборон досі поки що не вичерпана.

Висновки. Поняття заборони виражає в змісті багатоаспектну різноспрямовану семантику, яка акумулює філософські лінгвістичні, філософсько-правові, правові та психологічні денотати. Це свідчить про величезну потенційну змістову сутність функціонального поняття. Отже, оцінювати заборону лише із кримінально-правових чи з філософських позицій у процесі законотворчої чи правозастосовної діяльності недостатньо. Щоб визначити позитивні довгострокові наслідки заборонних заходів, виправданим у застосуванні є комплексний підхід оцінювання нормативності запропонованих заборон.

Табу піддаються просторово-темпоральним трансформаціям та оцінкам. Прийнятні зміни заборон часткові (тимчасові) як засоби для поліпшення морально-психологічної атмосфери в суспільстві (колективі). Від обмежень очікують і позитивних стимулів. Проблематика міжгалузевого функціонування заборон і їх уніфікованість – це важлива масштабна робота, яка очікує свого перспективного розвитку для сфери правового регулювання.

Список використаних джерел:

1. Бучма О. Табу. Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Ін-т філософії імені Григорія Сковороди НАН України ; Абрис, 2002. 742 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ ; Ірпінь : КТФ «Перун», 2009. 1736 с.
3. URL: //tnik-philology.mgu.od.ua (дата звернення: 29.07.2021).
4. Єловська Ю.В. Поняття табу та його класифікації у сучасному мовознавстві. С. 220–223.
5. Карасик В.И. Запрет и нарушение запрета как коммуникативные действия. Злая материя... : сборник статей. Москва : Ладомир, 2005. С. 17–33.
6. Баулін Ю.В. Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали наук. полілогу (7 верес. 2018 р., м. Харків). Харків, 2018. С. 11–25.

7. Туляков В.О. Моральна адекватність кримінально-правової заборони. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. С. 257–261.
8. URL: <https://studfile.net/review> (дата звернення: 29.07.2021).
9. URL: <https://arm.nalau.kiev.ua> (дата звернення: 04.09.2021).

References:

1. Buchma O. (2002) Tabu // *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Philosophical encyclopedic dictionary] / V. I. Shynkaruk (hol. redkol.) ta in. Kyiv: In-t filosofii imeni Hryhoriia Skovorody NAN Ukrainy; Abrys, 2002. 742 s. [in Ukraine].
2. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy. [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] K. ; Irpin: KTF «Perun», 2009. 1736 s. [in Ukraine].
3. URL: <http://tnik-philology.mgu.od.ua>. review 29.07.2021 r.
4. Ielovska Y. V. (2014) Poniattia tabu ta yoho klasyfikolohii u suchasnomu movoznavstvi. [The concept of taboo and its classicology in modern linguistics.] S. 220–223 [in Ukraine].
5. Karasyk V. Y. (2005) Zapret y narushenye zapreta kak kommunykatyvnie deistvyia. Zlaia materyia...: [Prohibition and violation of the ban as communicative actions. Evil matter] sb. st. M. : Ladomyr, S. 17–33 [in Russian].
6. Baulin Y. V. (2018) Fundamentalni problemy kryminalnoi vidpovidalnosti. : materialy nauk. Polilohu [Fundamental problems of criminal liability: materials of sciences. polylogue] (7 veres. 2018 r., m. Kharkiv). Kharkiv, S. 11–25 [in Ukraine].
7. Tuliakov V. O. (2008) Moralna adekvatnist kryminalno-pravovoi zaborony. *Aktualni problemy derzhavy i prava*. [Moral adequacy of criminal law prohibition. Current issues of state and law.] S. 257–261 [in Ukraine].
8. URL: <https://studfile.net/review>.
9. URL: <https://arm.nalau.kiev.ua>. review 04.09.2021.